

Проведений аналіз емпіричних даних свідчить про те, що національне самовідчуття молоді має деякі протиріччя, однак безперечним є факт, що національно-патріотична свідомість перебуває в процесі становлення.

Таким чином, виховання національно-патріотичної особистості є перманентним процесом, що передбачає формування колективної душі українського народу, засвоєння нею вітчизняних традицій, духовності, культури, плекання демократичних цінностей, ідей свободи й плюралізму в поглядах на суспільне життя, поєднання національних цінностей з гуманістичними. Національно-патріотична свідомість формується у процесі політичної соціалізації на основі любові до Батьківщини і свого народу. «Бути патріотом, – вчить В. Липинський, – це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути Українцем», а в тім, щоб було честю носити ім'я Українця. Бути патріотом – це значить перш за все вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від Українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони «не –Українці». Врешті, бути патріотом, це значить, будучи Українцем, виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога і послух Його законам, тобто духові вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної Влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості» [2, с.77–78].

Отже, сучасні вимоги до якості навчання і патріотичного виховання молоді мають детермінуватися національними інтересами України та політичними цілями новітнього державотворення. Їхня якість і рівень повинні бути достатніми для розбудови демократичної правової Української держави, для утвердження громадянського суспільства, виховання національної гордості, забезпечення прав і свобод громадян.

Література:

1. Липинський В. Листи до братів -хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ – Філадельфія, 1995. – 470с.
2. Липинський В. Націоналізм, патріотизм, шовінізм. Лист до Б. Шемета від 12 грудня 1925 р. // Сучасність. – 1992. – № 6. – С.76–78.
3. Майборода О. Громадянська відповідальність і патріотизм: особливості формування національної психології в сучасній Україні // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. – www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/book/index.php-13k
4. Ситник П.К., Дербак А.П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні. - К., 2004.
5. Франко І.Я. Одвертий лист до Галицької української молодіжжі// Франко І.Я. Зібрання 6.
6. творів у 50 тт. - Т. 45. - К., 1986. - С.401 - 409.
7. <http://sofia.com.ua/ru/mats>
8. www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Lehman.htm#_ftnref1

ПОЗНАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ РОБІТНИЧОЇ МОЛОДІ

І.Д. Сахневич

Розбудова держави вимагає, щоб Україна мала своїх патріотів, здатних розвивати й захищати її. Тому гостро постає питання про виховання громадянина нової формації, свідомого, творчого, готового до плідної праці в різних сферах суспільного життя. Це зумовлює необхідність підвищення якості освіти і виховання, вирішення їхніх основних завдань: набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національності рис громадянина української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Концептуальні засади виховання громадянина України ґрунтуються на

положеннях Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності, Концепціях національного виховання, а також міжнародних документах (рекомендації ЮНЕСКО «Про виховання в дусі миру», «Резолюції з прав людини», «Конвенції про права дитини»).

Сфера позанавчального часу привертає сьогодні все більшу увагу психологів, соціологів, педагогів, бо саме тут відбувається активний контакт людини із навколишнім світом, акумулюється її життєвий досвід, формується громадянська позиція. Позанавчальна діяльність є важливим потенційним резервом в аспекті розв'язання проблеми громадянського самовизначення.

Представники класичної педагогічної думки Я. Коменський, К. Ушинський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський пов'язували вільний розвиток особистості з правильною організацією її життєдіяльності. Так, Я. Коменський уважав, що належної організації позанавчального часу дітей може домогтися лише той педагог, який власними діями, прикладами, імпровізаціями створить атмосферу для виявлення вихованцями активності й творчості [3, с.160].

Праці К. Ушинського і В. Сухомлинського пройняті ідеями про необхідність надання вихованцям у позанавчальний час можливостей самовизначитися, самоутвердитися відповідно до власних здібностей, інтересів у різних формах діяльності та спілкування [10; 11].

А. Макаренко, розробляючи теорію колективного виховання, велику увагу приділяв організації позанавчальної діяльності. Своєю практичною діяльністю педагог та його послідовники забезпечували реальне багатство сфер спілкування учнівської молоді, розвиток індивідуальності кожного члена колективу, вміло поєднуючи навчальну, трудову, громадську й інші форми діяльності [7].

Великий інтерес викликають праці сучасних дослідників (М. Бушканець, В. Бочарова, В. Гуров, О. Газман, І. Суботін, Т. Сущенко, Л. Левіна, Т. Махов та ін.), які зробили значний внесок у розробку проблеми організації позанавчальної діяльності учнівської молоді.

М. Бушканець, розглядаючи педагогічну сутність позанавчального часу учнів, зазначав, що це частина бюджету часу, котра залишається після виконання ними навчальних обов'язків, задоволення природно-фізіологічних потреб і деяких незалежних від учнів затрат часу [1, с.12-15].

На думку Л. Левіної, позанавчальний час лише тоді може сприяти формуванню особистості учня, коли виступатиме як час особистого самовизначення індивіда відповідно до його бажань, можливостей і потреб [6].

Проблемі раціонального використання позанавчального часу учнями присвячена праця М. Ковалю. Автор підкреслює, що ця проблема вимагає суспільно доцільного й ефективного розподілу за видами діяльності з урахуванням інтересів і вікових можливостей учнів, котра спрямовується на розвиток творчих здібностей особистості [5, с. 40-42].

Позанавчальна діяльність, за висловом Х. Онашовського (Німеччина), – це також специфічний вид праці, яку треба вміти виконувати, «не марнуючи часу» [8, с.19].

Принципові положення позаурочної (позанавчальної) виховної діяльності з учнями набули висвітлення в працях М. Алпатьяєва, М. Гончарова, Б. Кобзаря, Л. Канішевської, В. Коротова, В. Кутьєва, Г. Пустовіта, Є. Постовойтової, В. Слюсаренка та ін. Теоретичні і практичні засади діяльності позашкільних навчально-виховних закладів України знайшли місце у працях О. Киричука, В. Сагарди, О. Сухомлинської, Т. Сущенко та ін.

О. Чуланова виокремлює основні ознаки позанавчального часу, які характеризують його сутність. Перша ознака – це можливість мати у своєму розпорядженні час, який звільнений, умовно кажучи, від необхідної діяльності (у цьому разі від навчальної). Цей принцип містить у собі таку важливу характеристику, як самоцінність проведення часу, що сприймається особою як позанавчальна діяльність. У педагогічному ракурсі важливо мати на увазі, що основною цінністю повинна вважатися не сама можливість «робити, що хочу» у процесуальному аспекті, а скоріше передбачає об'єктивний зміст і суспільну цінність, тобто якою мірою позанавчальна

діяльність сприяє розвитку особистості, формуванню її власних життєвих перспектив. Друга ознака припускає, що свобода вибору занять на власний розсуд більша, ніж в інших сферах життєдіяльності людини. Іншими словами, позанавчальний час не має жорсткої правової, технологічної і соціальної регламентації, яка характерна для сфери навчального часу. Третя ознака – це модифікація видів діяльності у позанавчальний час, взаємозамінність занять, їхнє вільне чергування і послідовність. Ця ознака багато в чому зумовлена пошуком різноманітних форм самореалізації і самовизначення, необхідністю зміни емоційно-духовних станів, фізичного та інтелектуального напрямків. Педагогічне значення другої та третьої ознак визначається тим, що вони подають теоретичні орієнтири для визначення міри педагогічної регламентації, форм педагогічної організації та управління цією складною сферою, а також передбачають творчий підхід вихователів до пошуку доцільного поєднання цілеспрямованих і стихійних впливів на особу вихованця. Четверта ознака – безпосередня спрямованість позанавчального часу на саморозвиток особи як узагальнювальна, інтеграційна характеристика її сутності, в якій містяться всі інші ознаки [12, с.55-56].

У теорії й методиці виховання існують два варіанти розуміння позаурочного (позанавчального) часу. Під позаурочним часом розуміють або весь час після закінчення навчальних занять у школі, який передбачає і підготовку домашніх завдань, або лише час, що витрачається школярами на позакласну, позашкільну роботу, а також задоволення особистих інтересів, тобто вільний час. На відміну від навчального, позанавчальний час – це час, що використовується за власним бажанням і на власний розсуд, визначається загальною спрямованістю особистості, рівнем її культурного розвитку, потребами сім'ї та регулюється шляхом цілеспрямованого педагогічного керівництва і фактично є визначальним структурним компонентом позаробочого часу [4, с. 103].

Позанавчальна (позаурочна) виховна діяльність з учнями, на думку Б. Кобзаря – це організовані та цілеспрямовані заняття, що проводяться навчальним закладом, позанавчальними установами в позаурочний час і мають на меті розширення та поглиблення знань, умінь, навичок учнів, розвиток їхньої самостійності, а також задоволення інтересів, забезпечення відпочинку [2, с. 38].

Ж.В. Петрович дає таке визначення позанавчальної діяльності: «це система взаємопов'язаних заходів і дій вихованців та педагогів на етапах самовизначення, самовираження, самореалізації особистості, спрямована на ставлення до учня як до Людини, якій притаманні ціннісний світ, специфічне бачення і ставлення до навколишнього буття, визначення свого місця в ньому. Вона базується на формуванні і задоволенні духовних потреб українського школяра, об'єднує позакласну і позашкільну роботу» [9].

Сучасні дослідники В. Бардов, Л. Ковбасенко, І. Сергета стверджують, що саме вільний час як провідний компонент позанавчального часу забезпечує відновлення сил, що витрачені в процесі трудової та навчальної діяльності, має особливе значення для формування здорового способу життя, сприяє розвитку й гармонізації задатків і здібностей. До основних його функцій можна віднести релаксацію, відновлення, розважання, компенсацію й удосконалення. Релаксація за рахунок позаурочного часу передбачає послаблення напруженості, яка формується упродовж дня, повернення фізіологічних систем у стан рівноваги. Відновлення в широкому розумінні – це відпочинок, у вузькому – поновлення сил людини, що витрачені в процесі праці. Виконання вільним часом розважальної функції означає неформально-ігрову імпровізацію та самовираження учнів як у спілкуванні, так і в діяльності. Компенсація дозволяє надолужити прогалини та недоліки шкільної освіти за рахунок факультативних позанавчальних занять. І, нарешті, удосконалення пов'язане з процесом інтенсивного саморозвитку дітей і підлітків та нагромадженням їхнього творчого потенціалу [4, с. 104].

Позанавчальна діяльність будується на загальних принципах виховання, проте має і свої специфічні принципи: добровільний характер участі в ній; суспільна спрямованість діяльності учнів; розвиток ініціативи і самодіяльності учнів; розвиток винахідливості,

дитячої технічної, юннатської та художньої творчості; зв'язок з навчальною роботою; використання ігрових форм, цікавість, емоційність.

За способом введення в позаурочні заняття і за характером контролю над ними всі види діяльності можна розділи на три групи. Перша група – це обов'язкові позапрограмні заняття: самопідготовка, консультації, участь в екскурсіях, відвідування факультативів тощо. До другої групи діяльності належить участь у роботі громадських учнівських організацій: у суспільно-політичній і культурно-масовій, в роботі органів дитячого самоврядування, виконання постійних і тимчасових громадських доручень. До третьої групи зараховують розвиваючі види діяльності за інтересами, нахилами і здібностями. Зміна видів діяльності, організаційних форм, переходи від обов'язкових до індивідуальних, вільно обраних занять, від короткотривалих інколи до багаторічних позитивно сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості, забезпечують широкий діапазон її інтересів, формують національно-патріотичні чесноти тощо.

Позаурочна виховна діяльність проводиться в найрізноманітніших організаційних формах, які можна об'єднати в три блоки:

- групові форми занять, що об'єднують групи учнів для проведення з ними позаурочної діяльності за певним планом і програмою протягом тривалого часу (півріччя, рік тощо);

- масові заходи, що охоплюють одночасно значну кількість учнів як слухачів, глядачів або учасників колективних, групових змагань, ігор і розваг, художньої самодіяльності тощо;

- індивідуальна робота з кожним учнем зокрема, якому доручають виготовлення моделей, конструювання приладів, виконання інших творчих завдань, особливо засобами художнього мистецтва.

На основі провідної діяльності організаційні форми громадянського виховання в позанавчальний час діляться на *інтерактивні*, що стимулюють учнів до активної діяльності, творчого пошуку в процесі самопізнання і самореалізації (тренінги, аутотренінги, соціально-психологічні вправи, ділові та особистісно-рольові ігри тощо); *комунікативні*, що дозволяють подолати бар'єри у спілкуванні, утверджують елементи інтимно-особистісного діалогу (проблемні діалоги, відверті розмови, проблемні «круглі столи», «відкриті трибуни», «сократівські бесіди», уроки моральності тощо); *творчі*, які розвивають творчий потенціал на шляху особистісного становлення і самовдосконалення (створення моделі власного «Я», складання творів-роздумів, аукціони творчих ідей, творчі портрети, банки думок і пропозицій тощо) [13, с.13].

Особливої уваги вимагає організація позанавчальної діяльності з учнями у професійно-технічному навчальному закладі. Позанавчальна діяльність є тією ланкою, що пов'язує виховний процес із суспільними змінами. Участь у ній не тільки сприяє підвищенню якості знань учнів ПТНЗ, а й підготовці їх до активної практичної діяльності, формуванню громадянського самовизначення, розвитку творчої особистості.

За проведеними замірами можна уявити загальну картину бюджету позанавчального часу учнів професійно-технічних навчальних закладів. Так, у календарному навчальному році (за навчальною п'ятиденкою) 80 вихідних днів (40 навчальних тижнів), 76 днів канікул (62 дні – літніх канікул; 14 днів – зимових), 7 святкових днів. Таким чином, 170 абсолютно вільних від навчальних обов'язків днів. Якщо виокремити з днів, що залишилися (195), вільні години, надані в особисте розпорядження учнів (з 15 до 21 год.), виникає додатковий запас часу у 1170 годин, тобто ще 50 вільних днів. Цей прорахунок відносний, але все ж запас вільного від навчання часу за календарний рік в учнів ПТНЗ становить у середньому 220 днів. Тому постійне залучення до позанавчальної діяльності є гострою соціальною потребою, яка диктується життям. Одержані на уроках знання постійно доповнюються, трансформуються у дії саме через позанавчальну діяльність. Позанавчальна виховна діяльність розкриває складний світ явищ і людських почуттів, збагачується досвідом спілкування, взаємодії, сприяє розвиткові соціальної спрямованості особистості.

Результати досліджень свідчать, що умовами підвищення ефективності громадянського виховання учнів ПТНЗ у процесі позанавчальної діяльності є: наявність системного підходу; взаємозв'язок змісту і видів діяльності; розробка форм, які актуалізують проблеми особистості; наповнення змісту відповідними емоціями; інтеграція педагогічних факторів; сформованість особистісних громадянських якостей; оцінювання якості діяльності, знань та вмінь; створення організаційно-методичних умов впровадження активних форм практичної реалізації виховних інваріантів. У пошуках шляхів оновлення форм громадянського виховання учнів у позанавчальній діяльності ми зупинилися на тому, що всі вони ґрунтуються на рефлексивно-вольових механізмах, які апелюють до саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення, творчого становлення особистості.

Література:

1. Бушканець М.Г. Педагогическая сущность свободного времени // Начальная школа. – 1987. - № 8. – с. 12-15.
2. Взаимоотношений учащихся школ-интернатов для детей-сирот и детей, оставшихся без опеки родителей, во внеурочной деятельности. – К.: «Ситлос», 1999. – 250 с.
3. Кобзарь Б.С. Основы формирования гуманных вза
4. Коваль М.В. Рационально использовать досуг учащихся // Сов. педагогика. – 1986. - № 5. – С.40-42.
5. Ковбасенко Л.І., Бардов В.Г., Сергета І.В. Психолого-педагогічні та гігієнічні основи раціональної організації позашкільної освіти та виховання // Нові технології навчання: Наук. -метод. збірник. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип.20. – С.104.
6. Коменський Я.А. Избранные пед.сочинения. В 2-х т./ Под. ред. А.И.Пискунова. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1982. – 386 с.
7. Левина Л.А. Свободное время как фактор формирования развития личности. – Автореферат дис. ... канд.филос. наук. – М., 1984. – 18 с.
8. Макаренко А.С. Сочинения. В 10-и т. – М.: Педагогика, - 1875. – Т.5. – 458 с.
9. Онашовский Х. Психология активной личности // За рубежом. – 1986. - № 1. – С.18-23.
10. Петрович Ж.В. Формування духовних потреб молодших школярів у позанавчальній діяльності. Дис. канд.пед.наук. – К., 2000. – 256 с.
11. Сухомлинский В.А. Сочинения в 2-х т. – М.: Педагогика. – Т.1. – 1979. – 558 с.
12. Ушинский К.Д. Избр. Педагогические сочинения. В 2-х т. – М.: Педагогика, 1974. – Т.1. – 584 с.
13. Чуланова О.Л. Виховання життєвих перспектив старшокласників у позанавчальній діяльності: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Кировоград, 2002. – 201 с.
14. Яців Я.М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західноукраїнських землях (1919-1939 рр.): Монографія. – Дрогобич: Коло, 2004. – 276 с.

СПІЛКУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Л.Г. Смовженко

Постановка проблеми. Спілкування – це багатоплановий процес розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності [16, с.162]. Загальновідомо, що особистість формується і функціонує у постійній взаємодії з іншими людьми в основних видах діяльності: грі, навчанні, праці, спілкуванні [7, с.12]. Одночасно спілкування виступає одним із головних механізмів даних видів діяльності. При цьому успішність процесу спілкування залежить передусім від його учасників: кожен комунікант – це неповторна мовна особистість, яка володіє (чи не володіє), по-перше, певними видами знань, які необхідні для здійснення процесу комунікації, та, по-друге, достатнім рівнем мовної та мовленнєвої компетенції. Чим менший ступінь сформованості зазначених компетенцій, тим більше з'являється передумов для виникнення дисонансу в розумінні.

Розвиток особистості учня протікає у двох взаємопов'язаних діяльностях: навчально-пізнавальній і спілкуванні. Зрозуміло, що гармонійний розвиток учня значною мірою забезпечується єдністю даних діяльностей. Тенденція об'єднання процесу навчання і